

*Проф. др Зоран Арсић,
Правни факултет, Нови Сад*

UDK 336. 76
(изворни чланак)

Чланство у акционарском друштву

Резиме

Чланство у акционарском друштву представља скуп права и обавеза, које има акционар према друштву. Основне карактеристике овог правног односа представљају недељивост, преносивост и неописивост.

Кључне речи: Акционар, чланство, акција

Однос акционара према друштву је предмет различитих одређења. У литератури се, тако, сусреће став о кредитном односу у којем је акционар поверилац, а друштво дужник. Овај став ја заснован на рачуноводственом аргументу, будући да је основни капитал, сачињен од улога акционара, приказан у пасиви рачуноводственог исказа. Изложено гледиште је неприхватљиво, с обзиром на природу и укупност односа акционара и друштва, као и на забрану враћања улога, што се не уклапа у кредитни однос. Осим тога, акционар нема права само према друштву, као према потпуно одвојеном персоналитету, него према колективном бићу чији је члан. То значи да акционар нема само правни однос према друштву, него и правни однос у друштву.¹⁾

-
1. Van Ryn Jean, Securities and Securities Holders, International Encyclopedia of Comparative Law, 3/1990 стр. 93

У домаћој литератури до педесетих година био је заступљен став о акционару као члану друштва и његовом чланском односу (праву) према друштву.²⁾ Насупрот томе, савремена литература (после доношења Закона о предузећима) се заснива на својинском карактеру односа акционара према друштву, односно сматра се да су акционари власници друштва. Истоветан приступ је могуће установити у образложењима судских одлука. Ово становиште, мада није једино, представља доминирајуће одређење, независно од концепцијске слабости и нормативне неу темељености. Концепцијски посматрано, схватање о акционарима као власницима (сувласницима) акционарског друштва је неприхватљиво, с обзиром да је друштво правно лице и, као такво, субјект права, а не објект. Нормативно посматрано, у Закону о предузећима се на више места користи појам власништва. Тако на пр. скупштина се утврђује као орган власника (чл. 60). Нигде, међутим, се не утврђује објект својинског права. Због тога се може говорити о власништву на акцијама и, сходно томе, чланови скупштине су власници акција, а не друштва.

1. Чланство (члански однос)

Акционарско друштво је удружење - скуп лица који се, ради постизања извесног (привредног) циља, конституише у целину различиту од чланова. Ступањем у удружење, под условима предвиђеним законом и статутом, лице стиче статус члана. Такав је став заузет и у Закону о предузећима (чл. 9) - оснивачи и лица која накнадно ступе у друштво су чланови друштва. Када је акционарско друштво у питању, сваки акционар је члан и сваки члан је акционар - члан и акционар су синонимима.³⁾

Чланство је правни однос који за своју садржину има права и обавезе акционара према друштву.⁴⁾ Чланство је, дакле, општи појам за права и обавезе. Члански односи су међусобно независни.⁵⁾ Ово зато што нема правног односа међу акционарима, него само између акционара и друштва. Одсуство правног односа међу акционарима је и разлог због којег акционарско друштво не престаје у случају искључења, или смрти члана, као што је то случај са ортачким друштвом (чл 139 ст. 1).

Чланство има имовинскоправни и личноправни карактер. Ипак, сматра се да је тај однос претежно имовинскоправни, чему одговара да се права и обавезе одређују према учешћу у основном капиталу.⁶⁾

Законом о предузећима се чланство, када су акционарска друштва у питању, различито означава. На првом месту, чланство се означава као акција (чл. 220 ст.

2. Радојичић Спасоје, Основи трговачког права, Београд 1922, стр. 69; Марковић Лазар, Грађанско право, Београд, стр. 149; Гамс Андрија, Увод у грађанско право, Београд 1963, стр. 113

3. Topham F. A. , Palmer's Company Law, London 1949, стр. 81

4. Würdinger Hans, Aktien- und Konzern- Recht, Karlsruhe 1973, стр. 40

5. Gadow, Aktiengesetz, Berlin 1965, стр. 21

6. Lehmann-Dietz, Gesellschaftsrecht, Berlin-Frankfurt 1970, стр. 355

10; чл. 221; чл. 239; чл. 225). Осим тога, чланство се означава и као "права стечена по основу уписа" (чл. 218 ст. 1), што, у суштини, представља удео, о чему ће доцније бити речи. Овде напомињемо да удео, када су акционарска друштва у питању, не представља законски прихваћен термин. У погледу чланства треба имати у виду да је удео на имовини друштва акција (чл. 187 ст. 1), а члан је онај коме удео "припада". Ако је удео инкорпорисан у акцијску исправу, тада је сваки власник акције члан друштва.⁷⁾ Овде напомињемо да чланство постоји независно од постојања акције тј. није неопходно постојање акцијске исправе да би постојало чланство. Акцијска исправа је декларативна хартија од вредности. Чланови друштва имају правни захтев према друштву за издавање акцијске исправе само ако је то предвиђено статутом и то на свој трошак (чл. 222). Одређене дилеме може да изазове формулација ". . издаје (штампа). . ." из које би се могло закључити, између осталог, да се под издавањем акције сматра штампање акцијске исправе. У том погледу треба напоменути да је издавање шири појам и да према теорији емисије, која је усвојена у нашем праву, издавање обухвата и стављање у промет хартије од вредности.

Права и обавезе, које чине чланство инкорпорисано у акцију, могу бити различити, што има за последицу постојање различитих класа акција (чл. 220 ст. 10). У погледу измене права и обавеза, предвиђено је посебно гласање акционара на које се одлука односи, односно гласање по класама (чл. 256 ст. 7; чл. 260)

У погледу права и обавеза, начелно посматрано, једина обавеза је чинида улога (уплата новчаног и уношење неновчаног улога). То значи да акција, за разлику од привремене акције, даје акционару само права. У погледу права, одвојено је питање да ли се та права могу користити.⁸⁾ То се види у ситуацији када друштво оствари добит, али скупштина не донесе одлуку о подели дивиденди.

Имајући у виду садржину чланства (права и обавезе) поставља се питање утицаја статута на чланство, односно могућности да се одредбама статута креира садржина чланског односа. Законом о хартијама од вредности (чл. 23) и Законом о предузећима (чл. 220 ст. 5) предвиђено је постојање обичних акција, које садрже право на управљање, право на учешће у добити и право на део ликвидационе масе. У погледу управљачких права поставља се питање издавања обичних акција без права гласа. У теорији има схватања да је то могуће.⁹⁾ Упориште за овакав став је могуће наћи у чл. 22 Закона о хартијама од вредности где је предвиђено да је оснивачка акција обична акција "с правом гласа". Одатле је могуће извести закључак да постоје и обичне акције без тог права, независно од споменутог чл. 23 и да је могуће статутом утврдити њихово постојање. Ипак, сматрамо да није могуће издавање обичних акција без права гласа. Ово зато што је могућност издавања акција без права гласа, изричитом одредбом чл. 221 ст. 2 Закона о предузећима, предвиђена само када су у питању приоритетне акције. При томе треба имати у виду још

7. Würdinger H., оп. цит., стр. 40

8. Ибидем

9. Васиљевић М., оп. цит., стр. 213

и то да и случају да су издате као акције без права гласа, приоритетне акције садрже право гласа, али је оно суспендовано. Оно се активира у закону утврђеним случајевима (чл. 260 ст. 4 и ст. 5).

У погледу утицаја статута на имовинска права, указаћемо само на основно имовинско право - право на дивиденду. Сматрамо да се статутом не може искључити право на дивиденду, што представља широко распрострањено становиште у упоредном праву. Сматра се да би таква одредба статута била противна суштини уговора којим се чланови удружују у друштво.¹⁰⁾ С обзиром да одговарајућа норма не постоји у Закону о предузећима, мишљења смо да статутом није могуће искључити право на дивиденду и на тај начин утицати на садржину чланског односа. Утицај статута на право на дивиденду је, ипак, могућ, али само кроз модификацију овог права, будући да је то дозвољено Законом о предузећима. У питању је приоритетно право садржано у приоритетним акцијама (чл. 220 ст. 6).

Основне карактеристике чланства су: преносивост, недељивост и неотказивост.

а) Преносивост. Члански однос је преносив, што је условљено самом природом акционарства. Прикупљање капитала је могуће, ако је чланство тамо где је и капитал спреман за улагање.¹¹⁾ Приликом утврђивања појма чланства указали смо да оно представља правни однос. Полазећи од схватања по којем правни однос представља субјективно право, чланство је субјективно право, које је упоредиво са својинским и облигационим правима. Због тога се чланство може преносити у целини и заједно са оптерећењима.¹²⁾ О чланству са оптерећењем се може говорити на пр. у случају плодоуживања (чл. 258 ст. 5). Начелно посматрано, преносивост чланства је неограничена, што је последица одсуства правних односа између акционара. Из чл. 233 где је предвиђено да се преносивост може ограничити у погледу неких акција, произлази да су акције преносиве и да је промет акција, у одсуству супротне изјаве воље друштва, слободан. То обухвата акције као хартије од вредности, као чланство и као удео на имовини друштва. Исти закључак у погледу преносивости акције као хартије од вредности следи и из одредби Закона о хартијама од вредности, независно од слабости формулација из тог закона.

Преносивост чланства може бити ограничена. Ограничења се односе на сагласност друштва за пренос чланства и право прече куповине акција од стране друштва (чл. 233 ст. 1). Ова ограничења се могу засновати статутом, али искључење преносивости није дозвољено. Таква одредба статута била би противна функцији акционарских друштава, како смо напред нагласили. Статутом се, према Закону о предузећима, може суспендовати (на одређено време) преносивост акција у случају везаних и гаранцијских акција (чл. 228 ст. 2 и 3).

Преносивост чланства је олакшана тиме што је оно инкорпорисано у акцију као хартију од вредности. Последица тога је да се чланство премеће по правилима

10. Van Ryn, оп. цит. , стр. 98

11. Würdinger H. , оп. цит. , стр. 41

12. Wiedemann Herbert, Gesellschafts-recht, München 1980, стр. 95

за хартије од вредности, при чему треба имати у виду заштитну функцију савесности (чл. 256 ст. 3 Закона о облигационим односима). У вези са тим треба имати у виду да члански однос постаје пуноважан (када је прва емисија у питању) уписом друштва у регистар и тек од тада се могу издавати акције и привремене акције (чл. 218 ст. 2). То, такође, значи да се пре уписа друштва у регистар не могу преносити ни удели у друштву ("права по основу уписа").

Коначно, у погледу преносивости, указујемо да постојање акцијске исправе само олакшава пренос чланства. Оно је преносиво независно од постојања акцијске исправе, као што и постоји независно од тога да ли је издата акцијска исправа.

б) Недељивост. Недељивост акције представља недељивост акцијског права за акционара.¹³⁾ Недељивост чланства значи да се имовинска и неимовинска (управљачка) права не могу одвојити и посебно преносити. Преносив је, као што смо указали, члански однос као целина. Поједина чланска права се не могу плени-ти ни заложити. Могућа је, ипак, залога на чланству у целини. До поделе акције не долази ни приликом плодоуживања.¹⁴⁾

Од преносивости чланства у функцији његове недељивости, треба разликовати могућност самосталног преноса права насталих на основу чланског односа. То су право на дивиденду, право на део ликвидационе масе и право на приоритетни упис акција нове емисије. То су класична тражбена права која настају доношењем одговарајућих одлука од стране друштва. Тек тада она престају да буду делови чланског односа и постају класична облигациона права, па се и преносе по општим правилима за пренос потраживања. Овоме треба додати и могућност посебног преноса будућих потраживања по основу учешћа у добити, нарочито када постоје купони за дивиденду.¹⁵⁾ Овај посао има особине алеаторности, с обзиром на неизвесност у погледу доношења одлуке о подели дивиденди.

Недељивост чланства значи и да акционар нема право да изврши поделу номиналне вредности акција, чак и онда када би њихов збир био једнак првобитној номиналној вредности. Забрана је једнострана - односи се само на акционара. Акционар има право да постави такав захтев (чл. 237 ст. 2), али није могуће да он изврши поделу номиналне вредности акција својевољно, већ то чини друштво.

Недељивост представља и забрану за акционара да, поред себе, укључи још неко лице као члана, уз смањење сопственог чланства (за разлику од друштва са ограниченом одговорношћу - чл. 353). Ово није могуће ни уз сагласност друштва. Ипак, недељивости се не противи заснивање правне заједнице на акцији на основама грађанског права. То је случај са акцијом са више власника (чл. 234). Могућа је и варијанта подучешћа, која се заснива на облигационом уговору и делује само у интерном односу.¹⁶⁾

ц) Неотказивост. Неотказивост чланства значи немогућност да акционар тражи повраћај улога (чл. 227). До повраћаја може доћи у ситуацијама када се смањује

13. Gadow, оп. цит. , стр. 58

14. Godin, оп. цит. , стр. 36

15. Godin, оп. цит. , стр. 36; Gadow, оп. цит. , стр. 58

16. Gadow, оп. цит. , стр. 58

основни капитал, али и тада одлуку доноси друштво. Забрана отказа чланства важи обострано - за друштво и акционара - зато што би то могло да води недопуштеном смањењу основног капитала.¹⁷⁾

До повраћаја улога долази у још неким случајевима предвиђеним законом - неуспео упис (чл. 207) и неуспела уплата (чл. 209). У супротном акционар је дужан да врати друштву примљени улог (чл. 230 ст. 1).

1. 1. Члан

Према чл. 9 Закона о предузећима чланови друштва су "лица" - физичка и правна.

Спорно је да ли наследничка заједница може бити члан друштва, или не. Имајући у виду чл. 9 сматрамо да у нашем праву наследничка заједница не може бити члан друштва, будући да није "лице".¹⁸⁾ Друштво може према наследницима поставити захтев за извршење обавезе чинидбе недостајућег дела улога, али по правилима наследног права, а не по корпоративном основу. Исто важи и у погледу вршења права из акције. Наследници су сви заједно активно и пасивно легитимисани. Ово важи све док наследничка заједница постоји тј. док није дошло до поделе заоставштине. О положају наследника после престанка наследничке заједнице биће речи у делу о преносу акција. Ово све важи, по нашем мишљењу, за случај да је оставилац био субјект права и обавеза према друштву, односно да је био уписан у књигу акција. Напомињемо да постоји судска пракса (немачка) према којој се та чињеница своди на ниво техничког питања.

Једно лице (физичко или правно) може имати више чланстава у акционарском друштву. У том погледу се акционарско друштво разликује од осталих корпоративних творевина.¹⁹⁾ Тако на пр. када је у питању друштво са ограниченом одговорношћу, кад члан друштва стекне још један, или више, удела долази до спајања удела (чл. 349 ст. 2).

2. Стицање чланства

У погледу стицања чланства треба разликовати две ситуације - оригинарно стицање и изведено стицање.²⁰⁾

До оригинарног стицања долази приликом оснивања друштва и приликом повећавања основног капитала. Том приликом се не предпоставља да постоје акцијске исправе. То значи да чланска места морају бити запоседнута када се исправа издаје. Напомињемо да се чланско место може оформити и без изјаве воље акцио-

17. Huek. A., оп. цит., стр. 173

18. Супротно за немачко право: Lehmann-Dietz, оп. цит., стр. 355

19. Lehmann Karl, Das Recht der Aktiengesellschaften, Band 2, Berlin 1904, Neudruck Aalen 1964, стр. 87 и даље

20. Lehmann-Dietz, оп. цит., стр. 356

нара. До тога долази у случају повећања основног капитала из средстава друштва, када се чланска места заснивају одлуком друштва.

Другу ситуацију представља изведено стицање чланства и то појединачном сукцесијом (преносом) и универзалном сукцесијом (наслеђивањем).

3. Чланске обавезе

Као што смо већ указали, начелно посматрано, једина обавеза акционара је чинидба улога. Важно је указати да Законом о предузећима, када су акционарска друштва у питању, није предвиђена могућност повећавања обавезе улога (за разлику од друштава са ограниченом одговорношћу - чл. 346). Право повећавања улога није могуће утврдити ни статутом.²¹⁾ С друге стране, друштво, не може ослободити акционара и његове предходнике од извршења чинидбе улога у недо-стајућем делу (чл. 226 ст. 1), изузев ако не дође до смањења основног капитала.

Указали смо да однос између извршене чинидбе улога и права из акције важи само начелно. Ово зато што је статутом могуће предвидети споредне обавезе акционара (чл. 228 ст. 1). У тој ситуацији извршење чинидбе улога не значи да акционар има само права из акције - дужан је да извршава и споредне обавезе. У питању су обавезе које се додају обавези чинидбе улога - не могу заменити улог. Споредне обавезе су део чланства и, последично, прелазе на стицаоца, због чега морају бити уписане на акцијама. Ако се заснивају променом статута, тада је за одлуку потребна сагласност оних на које се одлука односи. Исто важи и за поопштравање већ постојећих споредних обавеза.

3. 1. Обавеза лојалности

Постојање посебне обавезе лојалности је врло спорно у оба појавна облика - у односу између акционара и друштва и у односу између акционара. За разлику од старије доктрине, новија теорија сматра да посебна обавеза лојалности акционара не постоји. Сматра се да акционар има обавезу поступања у складу са начелом савесности и поштења у извршавању обавеза, док у вршењу права треба да поштује и забрану злоупотребе права.²²⁾ У односу према друштву акционар има само оне обавезе које су предвиђене законом и статутом. Принцип савесности и поштења представља садржинско ограничење, али не значи постојање нове обавезе у односу на оне утврђене законом и статутом. Нема, дакле, обавезе унапређивања интереса друштва, мада је у питању удружење у којем су чланови повезани ради остваривања једног, или више заједничких интереса. То значи да акционар нема обавезу позитивног чињења²³⁾ - нема на пр. обавезу вршења права гласа и ако је то у интересу друштва. Могуће је, дакле, да акционари, невршењем својих управљачких

21. Würdinger H. , оп. цит. , стр. 42

22. Gadow , оп. цит. , стр. 16-17; Lehmann-Dietz , оп. цит. , стр. 362; Huek A. , оп. цит. , стр. 178

23. Тако Huek A. , оп. цит. , стр. 178; Супротно Lehmann-Dietz , оп. цит. , стр. 363

права, проузрокују немогућност избора органа и тако доведу до престанка друштва.

У погледу односа између акционара постоје различита схватања. Доминира став према којем акционари стоје један поред другог према друштву и да међу њима нема правног односа.²⁴⁾

Недостатак грађанске кодификације има свог одраза и на ово питање. Начело забране злоупотребе права је предвиђено у облигационом праву (чл. 13 Закона о облигационим односима) и у стварном праву (чл. 2 и 6 Закона о основним својинско правним односима), али се те норме не могу применити директно на чланско право, будући да се оно разликује од својинских и стварних права. У том смислу се указује да је аналогија, као начин попуњавања празнине, несигурна и закључује да је забрана злоупотребе права правно начело нашег правног поретка.²⁵⁾ На тај начин се обезбеђује примена забране злоупотребе права и на вршење чланских права. Када је у питању принцип савесности и поштења ситуација је слична. Он је предвиђен у облигационом праву (чл. 12 Закона о облигационим односима), али, као такав, није применљив за чланска права. Ипак, као правни принцип и као идеја која је иманентна праву,²⁶⁾ сматрамо да је применљив и на акцијско право.

4. Чланска права

Уобичајена класификација права акционара је на чланска имовинска права и на чланска управљачка (неимовинска) права, што ће бити основа за даља излагања о садржини чланства.

Закон о предузећима не везује вршење права из чланства за време које лице проведе као члан друштва. С друге стране, постоји читава група чланских права која су условљена висином удела - мањинска права (на пр. чл. 73 ст. 2; чл. 79 ст. 2; чл. 251 ст. 1; чл. 252 ст. 5). Уобичајена формулација је ". . . имају или представљају најмање десетину основног капитала или статутом одређен мањи део. . ." (на пр. чл. 251 ст. 1). У вези са оваквом формулацијом треба имати у виду три момента. Прво, могуће је удруживање акционара у циљу прибављања довољне висине удела. Друго, статутом није могуће мењати начин обрачуна. Тако, акционар "има" само оне акције које су у његовом власништву, односно уделе који му "припадају". Није могуће статутом предвидети да ће се таквим сматрати и акције које трећи држи за рачун акционара у питању. Ако је акционар предузеће, тада није могуће статутом предвидети да у обрачун улазе и акције које припадају зависном предузећу, или трећем лицу које акције држи за рачун зависног предузећа. Треће, представници друштвеног капитала не могу бити субјекти мањинских права.

24. Gadow, оп. цит. , стр. 16-17; Huek A. , оп. цит. , стр. 178; Супротно Lehmann-Dietz, оп. цит. , стр. 363

25. Водинелић Владимир, Такозвана злоупотреба права, Београд 1977, стр. , 101-110

26. Коментар Закона о облигационим односима, Горњи Милановац-Крагујевац 1980, књ. 1, стр. 110

4. 1. Чланска имовинска права (удео на имовини друштва; удео у основном капиталу)

За разумевање чланских имовинских права потребна су предходна излагања која се односе на право удела на имовини друштва.²⁷⁾

Право удела је правни однос који показује вредносно учешће акционара на стално променљивој имовини друштва. Његов значај се огледа у томе што опредељује основна имовинска права - право на учешће у добити и право на део ликвидационе масе. Као што се види у питању су чланска права која омогућавају акционару присвајање из имовине друштва. Само у том смислу акционар се може сматрати као "економски власник".

Вредносно учешће представља мерење засновано на рачунском кључу - он се добија стављањем у однос акције тј. њеног номиналног износа, према основном капиталу (удео у основном капиталу). Зато се и каже да је акција удео на имовини друштва, што је прихватљиво и с аспекта Закона о предузећима (чл. 187). Члан друштва је онај коме удео "припада". Када је удео инкорпорисан у акцијску исправу, тада је сваки власник акције и члан друштва.

Као што се види удео у основном капиталу је повезан са уделом на имовини друштва утолико што се уделом у основном капиталу утврђује рачунски кључ, којим се изражава вредносно учешће у имовини друштва.

Као правни однос, право удела се не исказује ни као стварно ни као облигационо право. Није стварно право зато што имовина припада друштву, а не постоји ни утуживо право на дивиденду, док она не буде утврђена и тек тада постала облигационо право акционара. У питању је посебна категорија права.²⁸⁾ С обзиром да не настају потраживања, право удела не подлеже обезвређивању валуте.

У вези са уделом и имовинским правима треба указати да акционари могу учествовати и у губитку друштва. У ликвидационом поступку акционари не могу добити своје улоге, него смо део ликвидационе масе. Тај део, на који акционари имају право на основу свог удела, може бити и мањи од улога, што значи да акционари тада учествују у губитку друштва.²⁹⁾ Изузетно, приоритетним акцијама је могуће утврдити предност код расподеле ликвидационе масе. Ово је, према постојећем стању законодавства, могуће само у ликвидационом поступку тј. у ситуацији када је имовина друштва довољна за подмиривање обавеза. Ако то није случај, ликвидациони управник подноси предлог за спровођење стечајног поступка (чл. 320) - не може тражити од акционара додатне уплате, будући да би то било противно природи акционарског друштва.

Основна потешкоћа у погледу разматрања која се односи на право удела на имовини друштва, огледа се у чињеници да, за разлику од неких других националних права, Законом о предузећима "удео" није изричито прихваћен - он се спомиње у погледу друштва са ограниченом одговорношћу, али не и у погледу акционар-

27. Würdinger H., оп. цит., стр. 43

28. Ибидем

29. Würdinger H., оп. цит., стр. 44

ских друштва. Ипак, ако се остави термилошки проблем по страни, види се да је, појмовно посматрано, концепција удела усвојена и у Закону о предузећима у погледу акционарских друштва. Када је у питању право на део ликвидационе масе, предвиђено је да се преостала имовина дели акционарима сразмерно номиналној вредности акција (чл. 323). Ова формулација, мада није беспрекорна, ипак указује да је прихваћена концепција удела. Будући да се основни капитал формира улозима и да је једнак збиру номиналних вредности акција, произлази да се право на део ликвидационе масе утврђује кроз удео - однос номиналне вредности акције према основном капиталу. Истоветан је приступ у формулацијама које се односе на право на учешћа у добити, као и права на приоритетни упис акција нове емисије. Одређене потешкоће постоје када је у питању чл. 55. Ипак, и овде се види вредносно учешће засновано на рачунском кључу (што је битна одредница права удела) - акционари сразмерно свом улогу у имовини стичу акције предузећа. Овај кључ се, истини за вољу, разликује од оног који смо раније споменули. Улог одговара номиналној вредности акције, али се она не ставља у однос према основном капиталу, него према имовини предузећа. У том погледу треба имати у виду да је чл. 55 општа норма, која се односи на све врсте предузећа, па и на она која немају основни капитал као акционарска друштва.

Осим права на учешће у добити друштва и права на део ликвидационе масе, као имовинско право се јавља и право на приоритетни упис акција нове емисије ("право прече куповине" из чл. 284). Ово право постоји у циљу задржавања постојећих релација у друштву, односно истог удела на имовини друштва. С обзиром да се бројчани израз вредносног учешћа добија стављањем у однос акције и основног капитала, повећавањем основног капитала, новом емисијом, нарушавају се постојећи односи. Зато је предвиђено постојање приоритетног права на упис акција нове емисије у корист акционара, који на тај начин може да задржи исти удео на имовини друштва. Ово зато што је то право опредељено номиналном вредношћу акција које акционар има. Право на приоритетни упис акција нове емисије је део чланства и у том смислу преносиво. После доношења одлуке о повећавању основног капитала, право на приоритетни упис акција нове емисије је преносиво самостално и независно од чланства.

4. 2. Чланска управљачка (неимовинска) права

Чланска управљачка права су нужни корелат учешћа акционара на имовини друштва.³⁰⁾ Законом о предузећима су као управљачка права предвиђени право гласа, право на обавештавање и право на поништај одлуке органа (као мањинско право). Осим тога прихваћено је и постојање права акционара да се, под одређеним условима, повуче из друштва и да тражи од друштва да купи његове акције (на пр. 436 ст. 7).

30. Würdinger H., оп. цит., стр. 44

4. 2. 1. *Право гласа*

Најважније управљачко право је право гласа акционара.³¹⁾ Полазећи од одлуке скупштине као вишестраног правног акта, право гласа се утврђује и као најважније сауправљачко право.³²⁾

Право гласа у ужем смислу представља право гласања - давања гласачке изјаве. У ширем смислу, право гласа обухвата и право присуства у скупштини и право учешћа у раду скупштине.

Законом о предузећима је утврђен пропорционални принцип права гласа - свака акција има право гласа сразмерно номиналној вредности (чл. 221 ст. 1). Забрањен је плурални вотум - забрањено је издавање акција које би, уз исти номинални износ, имале различит број гласова (чл. 221 ст. 3). Статутом је могуће установити изузетке од принципа пропорционалног права гласа. Пре свега, могуће је утврдити највећи број гласова који акционар може да има, независно од броја акција. Услов за овакво решење је поштовање права акционара на једнак третман - то мора да важи за све акционаре са акцијама са правом гласа (чл. 221 ст. 4). Друга могућност је да се услови учешћа акционара у одлучивању скупштине поседовањем одређеног броја, односно номиналне вредности акција, уз могућност удруживања акционара (чл. 221 ст. 5). Коначно, трећа могућност су акције које се називају акције без права гласа, с тим да њихова номинална вредност не може бити већа од 49% основног капитала (чл. 221 ст. 2). Ипак, као што смо већ указали, ове акције нису акције које не садрже право гласа, већ је право гласа суспендовано. Ово зато што се, у законом утврђеним случајевима (чл. 260 ст. 2 и 5), право гласа активира.

4. 2. 2. *Право на обавештавање*

Право акционара на обавештавање је у функцији одговарајућег стварања одлука.³³⁾

Као најважнији облик права на обавештавање оцењује се право акционара да добију одговор на постављено питање о управљању друштвом (чл. 86 ст. 2), при чему питање и одговор морају бити у писменој форми. Посебан облик овог права је предвиђен у вези са дневним редом скупштине (чл. 252 ст. 4).

Акционари имају и право прегледа пословних књига и докумената друштва (чл. 86 ст. 2). Начин вршења овог прегледа уређује се оснивачким актом, односно статутом друштва. Ово је врло значајно, с обзиром да се утврђивањем "правила игре" спречавају злоупотребе права на обавештавање. Ово се посебно односи на присуство стручњака (правника, рачуновођа), као и сачињавање копија докумената. У сваком случају акционар је везан принципом савесности и поштења и забраном злоупотребе права.

31. Ибидем

32. Lehmann-Dietz, оп. цит., стр. 365

33. Wurdinger H., оп. цит., стр. 44

Право акционара на обавештавање се врши и преко увида у књигу акционара (чл. 263 ст. 2), право увида у списак учесника у скупштини (чл. 254), као и право прегледа записника са скупштине (чл. 255).

У оквиру права акционара на обавештавање треба указати и на обавезу управе да обавести о одржавању скупштине лица која заступају акционаре и удружења акционара, који имају обавезу да о томе обавесте акционаре и упуте им предлоге у погледу појединих одлука (чл. 253 ст. 1 и ст. 3).

Треба имати у виду да се акционари обавештавају из различитих извора, од којих су неки изузетно важни. Такав је случај са објављивањем рачуноводствених исказа (чл. 57 ст. 1). Ова обавеза друштва, међутим, није део чланског односа. Ово зато што обавези друштва да објави рачуноводствене исказе не одговара право акционара да траже такву чинидбу од стране друштва. За разлику од тога, обавештавање акционара о рачуноводственим исказима, укључујући и консолидоване рачуноводствене исказе (чл. 86 ст. 1), представља део чланства. Акционари, наиме, имају право да траже од друштва да буду упознати са овим актима и имају на располагању тужбу за заштиту свог права према друштву (чл. 86 ст. 4). Ово се односи и на право акционара да буду обавештени о извештајима управе о пословању, надзорног одбора и ревизора (чл. 86 ст. 1).

4. 3. Начело равноправности (право на једнак третман)

Законом о предузећима (чл. 223) је предвиђено постојање начела равноправности акционара.

Важење начела равноправности је засновано на идеји правичности и његова основа је у добровољном повезивању учесника у друштву.³⁴⁾

Принципу једнаког третмана подлежу сва чланска права, али треба указати да не би било коректно говорити о једнаким правима и обавезама. Ово зато што су акционарска друштва заснована на принципу капиталног учешћа³⁵⁾ и неједнаким овлашћењима разних група акционара. У том смислу треба указати на непрецизност формулације чл. 223, будући да се равноправност на заснива на акцијама исте врсте, него акцијама исте класе. Различите врсте акција (на име и на доносиоца) не значе различита права према друштву.³⁶⁾

Суштина начела равноправности је у једнаком третману акционара исте групе - све мере друштва се једнако одражавају у оквиру исте групе, зависно од односа удела.³⁷⁾ Група акционара не значи увек да они имају акције исте класе. Тако би на пр. супротно овом начелу било кадуцирање само једног акционара, ако би више њих било у доцњи са извршењем чинидбе улога.³⁸⁾

34. Lehmann-Dietz, оп. цит. , стр. 367

35. Würdinger H. , оп. цит. , стр. 45

36. Исто Јанковец Ивица, Начело равноправности у акционарском друштву, Правни живот 9-10/1994, стр. 1048

37. Lehmann-Dietz, оп. цит. , стр. 367

38. Würdinger H. , оп. цит. , стр. 45

Ово начело је на више места изричито споменуто у Закону о предузећима -- чл. 223; чл. 229; чл. 238; чл. 309. С тим у вези треба имати у виду да је у питању општи принцип, који се примењује у свим ситуацијама, а не само када се нормом директно упућује на њега. Како смо указали, ради се о томе да производ већинске воље (одлука органа) има исте последице на акционаре исте групе, што се, првенствено, односи на одлуке скупштине.

Раније смо указали да се принцип једнаког третмана заснива на правичности. Могуће је, ипак, да примена принципа једнаког третмана буде неправична. Законом о предузећима је предвиђено да се право акционара на приоритетни упис акција нове емисије може искључити одлуком скупштине о повећању основног капитала. Њоме је могуће предвидети неједнак третман акционара, ако је то праведно и ако нема карактеристике произвољности.³⁹⁾

Коначно, указујемо да постојање овог принципа значи да акционар има право на једнак, односно равноправан третман. С тим у вези, у теорији постоји став да ово право постоји само у корист акционара и да се, због тога, он тог права може одрећи.⁴⁰⁾

5. Статус члана и преносивост чланства

Одговор на питање ко се сматра акционаром (чланом), с обзиром на преносивост чланства, треба посматрати с аспекта постојања књиге акционара и чл. 232 ст. 2 где је предвиђено да се, код акција на име, акционаром сматра онај ко је уписан у књигу акција. Ако је дошло до преноса акција на име, а тај пренос није регистрован у књизи акционара, отвара се питање статуса стипендијара акције. Овакво решење је у складу са општим прописом из чл. 246 ст. 2 Закона о облигационим односима. Када су у питању акције на име, да би стипендијар акције постао члан друштва мора бити уписан у књигу акционара. Тада је овлашћен да врши права из акције, али је и дужник у погледу обавеза из чланског односа, када су у питању привремене акције.

Код акција на доносиоца акције се преносе предајом, а права из акције врши законити ималац акције и он је члан друштва. Овакав приступ је у складу са чл. 246 ст. 1 Закона о облигационим односима.

У вези преноса чланства и стицања статуса члана треба указати на ситуацију која настаје ако акције нису штампане (чл. 222 ст. 2). Као што смо указали раније, чланство је преносиво, независно од тога да ли су акције штампане. Ако акцијске исправе не постоје, тада се ради о преносу права удела као чланства. Најпогоднији начин за то је цесија. Постоји, ипак, ограничење оваквог приступа, будући да се правила о цесији из Закона о облигационим односима (чл. 436 и даље) односе на потраживања. Раније смо указали да се чланство (и када се изражава као право удела) разликује од облигационог права. У упоредном праву постоји истоветно

39. Тако Würdinger Н., оп. цит., стр. 45; Супротно Јанковец И., оп. цит., стр. 1052

40. Lehmann-Dietz, оп. цит., стр. 367

схватање, али је засновано на потпунијој регулативи.⁴¹⁾ Ипак, сматрамо да је могућа примена правила о цесији и у нашем праву. С обзиром да се одредбе Закона о облигационим односима примењују на потраживања, када су у питању чланска права постоји правна празнина. Њу је могуће попити аналогијом, будући да је чланство, изражено као право удела, преносиво право имовинског карактера и, као такво, слично потраживању. На основу тога, и на пренос чланства, када нису издате акцијске исправе, примењивала би се правила о цесији.

6. Престанак чланства

Члански однос у акционарском друштву престаје у случајевима утврђеним Законом о предузећима. Статутом се не могу утврдити други услови за престанак чланства, осим оних предвиђених законом.⁴²⁾

Треба разликовати губитак чланства за појединог акционара, при чему се задржава чланско место, од ситуације када долази до престанка чланства.⁴³⁾

До губитка чланства за појединог акционара уз задржавање чланског места долази у два случаја:

- а) преносом чланства на друго лице, односно наслеђивањем и
- б) кадуцирањем (чл. 226)

До губитка чланства уз престанак чланског односа долази у следећим случајевима :

- а) поништајем у поступку смањења основног капитала (чл. 312 и чл. 309 ст. 2)
- б) консолидацијом у поступку смањења основног капитала (чл. 307)
- ц) престанком друштва (чл. 100)
- д) променом облика предузећа (чл. 436)

У вази са престанком чланства треба извршити још два напомене. Прво, губитак акцијске исправе (чл. 235) не делује на акцијско право, него представља питање везано за право хартија од вредности.⁴⁴⁾ Чак и када су у питању акције на доносиоца, чија амортизација у домаћем праву није дозвољена, остаје аргумент да је акција декларативна хартија од вредности. Зато њено постојање није од значаја за постојање чланског права. У излагањима о књизи акција указаћемо да друштво може да одбије упис промене чланства у књигу ако је акцијска исправа неважећа, изузев ако је постојеће право (удела) цедирано на стицаоца. Друго, чланство не престаје одрицањем,⁴⁵⁾ за разлику од на пр. својине.

(чланак примљен 14. I 2000.)

41. Gadow, оп. цит. , стр. 393

42. Lehmann-Dietz, оп. цит. , стр. 371

43. Ибидем

44. Ибидем

45. Тако Huek A. , оп. цит. , стр. 173

Zoran Arsić, Ph.D.
Professor at the Faculty of Law , Novi Sad

Membership in the Joint Stock Company

Summary

The membership in a joint stock company represents a set of the shareholders' rights and obligations towards the company. Basic characteristics of that legal relation are indivisibility, transferability and uncancelability.

Key words: *shareholder, membership, share*